Sprogbrug blandt unge i Bylderup anno 2015

Af MALENE MONKA og HENRIK HOVMARK

I denne artikel gives et kvantitativt baseret indblik i af brugen af syv klassiske sønderjyske dialekttræk blandt 28 9.-klasses elever fra Bylderup Skole i det sydligste Sønderjylland (2014–2015). Omfanget af dialektbrug sættes i relation til tidligere dialektbeskrivelser i det sønderjyske område, og til særlige forhold, der gælder for Sønderjylland som dialektgeografisk sted. I kraft af undersøgelsens data – alle elever blev interviewet af både en dialekttalende og standardtalende interviewer – bliver omfanget af kodeskift blandt eleverne også berørt.

1 Introduktion og problemformulering

I denne artikel vil vi beskrive brugen af syv klassiske sønderjyske dialekttræk blandt 28 9.-klasses elever fra Bylderup Skole i det sydligste Sønderjylland, midtvejs mellem Tønder og Tinglev (jf. Figur 2). Undersøgelsen af elevernes sprogbrug indgår i to igangværende projekter ved Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut: Dialekter i periferien og Sprog og sted – sproglig variation i by og land i Danmark.[1] I Dialekter i periferien-projektet skal de unge sønderjyders sprogbrug sammenlignes med jævnaldrende unges sprogbrug i Nexø på Bornholm og Hirtshals i Vendsyssel.[2] Formålet med projektet er at undersøge, hvor meget dialekt der bruges af de unge samt undersøge forandringer i forhold til deres forældres og bedsteforældres sprogbrug. I Sprog og sted-projektet sammenlignes de unge i Bylderup med unge fra Vollsmose i Odense, og det specifikke mål er her at

[1] Dialekter i periferien gennemføres takket være en bevilling fra Velux Fonden og Sprog og sted-projektet er finansieret af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation.
[2] Se: <dialekt.ku.dk/dialektforskning_i_dk/projekter/dialektiperiferien/>.

undersøge, hvilken betydning sted og stedtilknytning har for de unges brug af lokalt forankret sprogbrug.[3]

Formålet med artiklen er at give et kvantitativt baseret indblik i elevernes brug af udvalgte dialekttræk. Beskrivelsen vil lægge vægt på at sætte omfanget af dialektbrug i relation til tidligere dialektbeskrivelser i det sønderjyske område, samt diskutere hvordan disse bruges blandt de unge. Vi vil også berøre de særlige forhold, der gælder for Sønderjylland som sted og for brugen af traditionel dialekt i denne del af Danmark. Disse forhold kan være med til at forklare, hvorfor omfanget af den traditionelle dialekt i dette område adskiller sig så markant fra andre dele af Danmark (fx de steder som indgår i Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudiers (Sprogforandringscentrets) data og undersøgelser; jf. fx Gregersen & Kristiansen 2015: 14ff.). Endelig vil vi i kraft af undersøgelsens data kort komme ind på omfanget af kodeskift.

Da vi besøgte Bylderup Skole første gang i efteråret 2014, var vores umiddelbare indtryk, at der blev brugt en del dialekttræk, både blandt eleverne på gangene og blandt lærerne. I forhold til de senere års undersøgelser andre steder i Danmark (jf. fx Andersen 2007; Schøning & Pedersen 2009; Schøning 2010, 2016), var det overraskende at høre så forholdsvis mange traditionelle sønderjyske dialekttræk. Vores observationer viste, at det ikke kun var på gangene og i frikvartererne, dialekten blev brugt, men for nogle elevers vedkommende også i den mere formelle undervisningssituation, i samtaler med lærerne, ved fremlæggelser o.l. Et af de mest påfaldende eksempler var at nogle af eleverne brugte dialekt ved oversættelser fra engelsk, og dialektal udtale kunne også optræde ved oplæsning (fx af en fysikbog i Natur og teknik). Det bemærkelsesværdige var ikke blot, at trækkene forekom i så stor udstrækning, men også at de ikke kun blev brugt som led i en form for stilisering (jf. fx Coupland 2007; Rampton 2006), sådan som det i stort omfang var tilfældet hos det søskendepar fra Vinderup, der indgår i Schønings speciale (2010) og blandt de unge fra Oksbøl, der indgår i hendes ph.d.-afhandling (2016). De unge fra Bylderup brugte trækkene i deres umarkerede dagligdags sprogbrug. Brug af dialekt ved oversættelser eller

[3] Se: <dialekt.ku.dk/dialektforskning_i_dk/projekter/sprogogsted>.

oplæsning var heller ikke udtryk for stilisering. I Bylderup er det derfor relevant at se på dialektudtynding i mere traditionel forstand, herunder fx korrelationer med alder, køn, socialklasse og livsform. Periferi-projektets interview med forældre og bedsteforældre til udvalgte informanter giver mulighed for at belyse forandring over generationerne og karakterisere dialektudtyndingen nærmere i det videre arbejde.

Rammerne for brug af dialekt i Bylderup Skole er også værd at notere sig: Lærerne var generelt meget tolerante i forhold til elevernes brug af dialekt. I de timer vi overværede, blev brugen af dialekt ikke adresseret som et problem. På lærerværelset blev der også talt sønderjysk, men det var dog de færreste af lærerne, der talte dialekt i timerne (stort set kun idrætslærerne). En enkelt lærer fortalte os, at hun opfordrede eleverne til at undgå brug af dialekt(ortografi) på intranettet og mundtligt til eksamen, med henvisning til det velkendte argument, at det kunne stille dem ringere. Men man kunne også opleve, at elevernes matematiklærer, som var født og opvokset nord for København og havde boet nogle få år i Sønderjylland, forsøgte sig med at udtale tallene på sønderjysk, når han skulle henvise til et bestemt sidetal – en adfærd, der var med til at skabe en god stemning i klassen. Eleverne brugte undertiden også et af de velkendte sønderjyske kælenavne, Kedde[4], om denne lærer (se nedenfor afsnit 6.2).

I løbet af vores feltarbejde på skolen, der strakte sig fra september 2014 til marts 2015, fik vi efterhånden et mere nuanceret indblik i sprogbrugen på skolen. Vi fik indblik i den store intra- og interindividuelle variation i de unges sprogbrug. I hverdagen på skolen kunne man høre traditionelle dialekttræk, sønderjyske regionalsprogstræk og standarddanske træk side om side. Vi bemærkede også forskellige grader og typer af kodeskift, noget som vi havde mulighed for at undersøge mere systematisk, da vores data bl.a. omfatter interviews med alle elever med både en sønderjysk- og standardtalende interviewer.

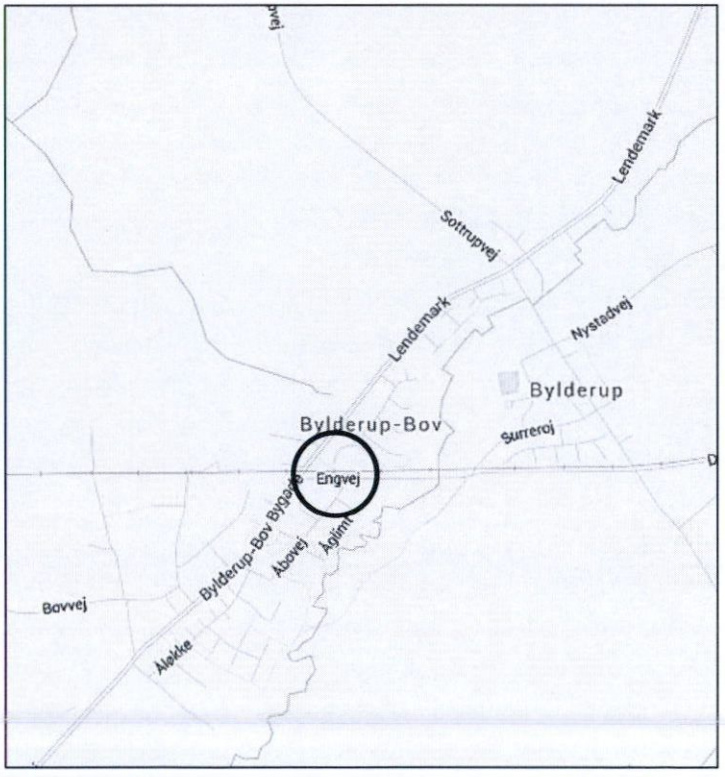
Artiklen er organiseret på følgende måde. Først giver vi en kort beskrivelse af Bylderup skoledistrikt: bebyggelser, befolkning, erhverv, kultur m.v. (afsnit 2). Herefter følger en karakteristik af Sønderjylland som sted,

[4] Svarer til den typiske måde at skrive det på i Sønderjylland, udtalen er *'kedə*.

historisk og sprogligt (afsnit 3). Efter disse indledende afsnit giver vi først en nærmere karakteristik af undersøgelsens data og metode (afsnit 4), og herefter gennemgås og perspektiveres elevernes brug af syv traditionelle, sønderjyske dialekttræk (afsnit 5). Afslutningsvis giver vi en opsamling på resultaterne og tager fat på en diskussion af de unges brug af kodeskift (afsnit 6), og vi peger på perspektiver for det videre arbejde med det samlede materiale fra Bylderup (afsnit 7).

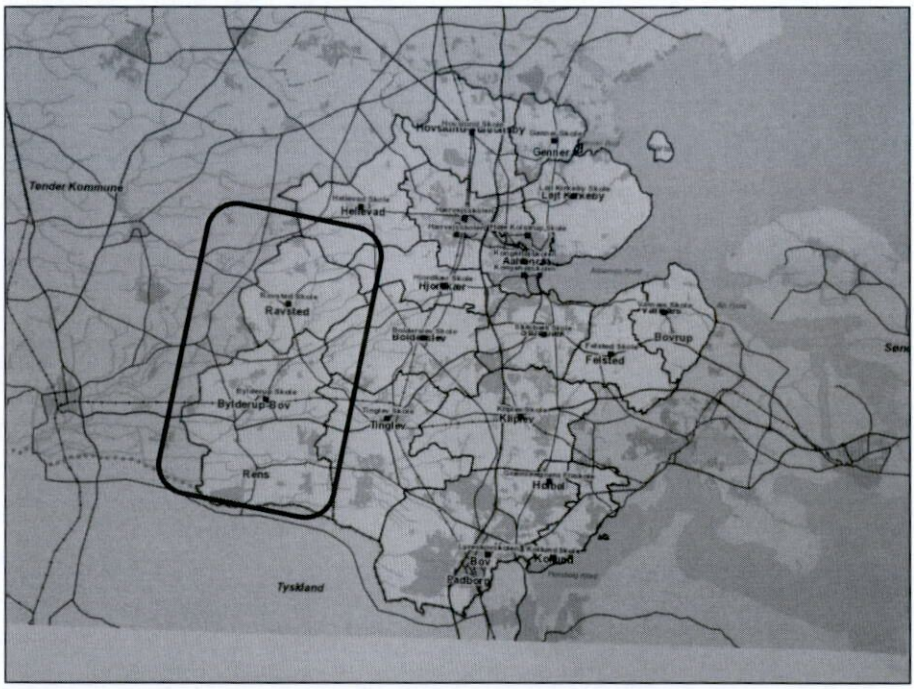
2 Bylderup-Bov

Bylderup Skole ligger i Bylderup-Bov, der indtil 2002 var en stationsby på Tinglev-Tønder-banen. Da banen blev bygget i 1867, voksede de tre mindre landsbyer Bylderup, Bov og Lendemark efterhånden sammen (se Figur 1).

***Figur 1**: Kort over Bylderup-Bov og afmærkning af, hvor Bylderup-Bov station lå fra 1867–2002.*

Skoledistriktet omfatter Ravsted, Bylderup og Burkal sogne og strækker sig over et stort område, i nordlig-sydlig retning således cirka 25 kilometer, fra Korup i nord til den tyske grænse i syd (jf. Figur 2). Skoledistriktet omfatter en række forskellige landsbysamfund, dels to større, forholdsvis selvstændige landsbyer: Bylderup-Bov og Ravsted, dels en række mindre landsbysamfund eller bebyggelser, fx Burkal, Rens og St. Jyndevad i syd og Korup og Fogderup i nord. Efter kommunalreformen i 1970 blev Bylderup-Bov en del af Tinglev Kommune, og i forbindelse med Strukturreformen i 2007 valgte Bylderup-Bov at blive en del af Aabenraa Kommune (fremfor Tønder Kommune).

***Figur 2**: Kort over Aabenraa Kommune med afmærkning af Bylderup Skoles skoledistrikt. Kort: Aabenraa Kommunes hjemmeside.*

Der var i 2014 1.350 indbyggere i Bylderup-Bov by og 3.684 i skoledistriktet (jf. Danmarks Statistik). Af de 3.684 indbyggere var 3.270 af dansk op-

rindelse og 414 var indvandrere (heraf 17 af ikke-europæisk oprindelse). I skoledistriktet er der færre med en lang videregående uddannelse end landsgennemsnittet (og end i Aabenraa), og der er flere ansat i landbrugssektoren end landsgennemsnittet. De typiske erhverv blandt elevernes forældre var selvstændige (landmænd, mindre virksomheder), lønmodtagere i mindre produktionsvirksomheder eller serviceerhverv og offentligt ansatte (plejesektoren).

I Bylderup-Bov findes først og fremmest serviceerhverv (fx frisører, køreskole, vognmand, to små købmænd) og håndværksvirksomheder (fx smede- og maskinværksted, entreprenør, tømrer og maler), men også en enkelt produktionsvirksomhed og en maskinfabrik. Ravsted har en nogenlunde identisk erhvervsstruktur og kan oven i købet bryste sig af at have et stort såkaldt adventure center med fx paintball, laser games, megabordfodbold og kæmpedart liggende i umiddelbar nærhed af byen (Paintball and Lasergames Deluxe, <www.paintballdeluxe.dk>). Ravsted blev kåret som årets landsby i 2008, men alligevel måtte man afgive overbygningen i skolen, dvs. 7.–9. klasse, til Bylderup Skole i 2011 i forbindelse med en større skoleomlægning i Aabenraa Kommune.

Bylderup-Bov og omegn har et aktivt foreningsliv. Det er især centreret omkring hallen, der ligger ved siden af skolen, og forsamlingshuset, Slogs Herreds Hus, der ligger over for skolen (se lokalforeningens hjemmeside <www.bylderup-bov.dk>). Hvert år afholdes der fx byfest med ringridning og spilles dilettantkomedie på sønderjysk. Ravsted sogn har et tilsvarende foreningsliv og afholder fx en stor årlig byfest (jf. <www.ravsted.dk>). De typiske landsbyinstitutioner fra andelstiden – skole, kro, mejeri og evt. håndværksindustri – er mere eller mindre forsvundet fra de øvrige bebyggelser i skoledistriktet. Et vist forenings- og kulturliv ses dog stadig: Rens har fx en sportshal og et forsamlingslokale, og Burkal er hjemsted for en tysk skole.

Med til billedet af Bylderup Skoles skoledistrikt hører også, at det ligger i et område, hvor der er et forholdsvis stort tysksindet mindretal, dvs. danskere der er orienterede mod tysk sprog og kultur. I forbindelse med det tyske mindretal i Sønderjylland er det vigtigt at bemærke, at medlemmer af

mindretallet ikke har tysk som hjemmesprog, men derimod sønderjysk. Det er alene kultursproget i skole- og kirkesammenhænge, der adskiller den tysksindede minoritet fra den danske majoritet. I Bylderup Skoles skoledistrikt findes der både en vuggestue, en børnehave og en skole for børn fra det tyske mindretal.

At det tyske mindretals kultursprog er tysk har betydet, at tysksindede sønderjyder har været mindre påvirket af standarddansk tale- og skriftsprog. Dansksindede sønderjyder opfatter dem derfor også som dem, der taler "bedst" eller "mest" sønderjysk, det fremgår af en optegnelsesrejse til Als så tidligt som 1909 (se Kristensen 1909) samt af vores forældre-/bedsteforældreinterview. At det faktisk forholder sig sådan blev bekræftet i K. M. Pedersens undersøgelse fra Tinglev, der ligger ti kilometer vest for Bylderup-Bov (1986). Her undersøgte K. M. Pedersen sprogbrugen blandt børn og unge i de tyske og danske skoler og børnehaver. K. M. Pedersen kunne konkludere, at i de tilfælde, hvor der var en forskel mellem sprogbrugen blandt børn fra de danske og tyske børnehaver og skoler i Tinglev, var det børnene fra den tyske børnehave og skole, der brugte flest traditionelle sønderjyske dialekttræk.

Tidligere har der i lokalsamfundet i Bylderup-Bov været tale om en forholdsvis skarp opdeling mellem den tysksindede minoritet og den dansksindede majoritet, sådan som det også har været tilfældet i fx Tinglev. Der har eksempelvis været tale om et opdelt foreningsliv og klare skel mellem hvem, der tilhørte hvilken gruppe. I interviewene med de unge i nærværende undersøgelse kom det frem, at disse skel er ved at være opblødt, bl.a. dyrker flere af informanterne sport med unge fra det tyske mindretal, og eleverne afviser, at spørgsmålet om at være tysk- eller dansksindet spiller nogen væsentlig rolle. Eleverne taler og/eller forstår i øvrigt ikke tysk som deres forældres generation, der er vokset op med tysk fjernsyn. Dette blev konstateret ved observationer i elevernes tysktimer samt kommenteret i flere af forældreinterviewene.

At de to grupper har nærmet sig hinanden, er en temmelig ny udvikling. I interviewene med forældre og bedsteforældre fremgår det, at opløsningen af den ældre, strenge opdeling i dansk- og tysksindede i fx forenings- og næringslivet fandt sted, da forældrene var unge, altså for kun ca. 15–20 år si-

den – en ændring, som en overgang gav anledning til en del spændinger og kontroverser.

Det var lidt af en tilfældighed, der gjorde, at det netop var Bylderup Skole, der kom til at indgå i undersøgelsen. Oprindeligt ville vi have fulgt i Nikolaj Andersens (1897) og Marie Bjerrums (1948) fodspor og have undersøgt sprogbrugen i Felsted. Men fordi der allerede var tre andre projekter i gang på Felsted Centralskole, måtte skolen afstå fra at deltage i undersøgelsen. Herefter skrev Monka en kort besked på Facebook til sit sønderjyske netværk, om der mon var nogen, der kunne hjælpe med at finde en skole i Sønderjylland, der ville deltage i projektet. Efter en time foreslog en gammel klassekammerat fra Aabenraa Gymnasium, at vi skulle prøve Bylderup Skole. Da vi kontaktede skoleleder Claus Heiredal i 2013, var han straks positivt stemt over for projektet, og vi kunne gå videre med vores ansøgning.[5]

3 Sønderjylland som sted

Når man beskæftiger sig med sønderjysk dialekt, er det relevant at dykke ned i den særlige sønderjyske historie, som en væsentlig forklaringsfaktor for brugen af sønderjysk i dag samt den symbolværdi, dialekten tillægges af en del sønderjyder (jf. Adriansen & Pedersen 2007; Monka 2013 i trykken).

Sønderjylland var under tysk herredømme fra 1864 indtil folkeafstemningen om nationalt tilhørsforhold i 1920. Men inden 1864 havde Sønderjylland også en løs tilknytning til Kongeriget Danmark. Sønderjylland var allerede i 1100-tallet blevet udskilt som et særligt grænseområde, og det fik hurtigt status af selvstændigt hertugdømme, i perioden 1375–1864 under det officielle navn Slesvig. Slesvig – og det tyskdominerede hertugdømme Holsten – indgik fra midten af 1400-tallet i såkaldt personalunion med Danmark, dvs. at områderne i princippet var selvstændige, men indgik i en union med en fælles regent, nemlig den danske konge. Sønderjyllands forhold til Danmark og den danske kongemagt var imidlertid ofte kompliceret, administrativt såvel som politisk, og indflydelsen fra Holsten massiv.

[5] Vi vil gerne benytte lejligheden til at takke eleverne, skolens personale og forældrene for at have taget godt imod os.

Det nuværende Sønderjyllands særegne historie har påvirket sprogbrugen i området på forskellig vis. Det har betydet, at indflydelsen fra standarddansk var begrænset i årene under tysk styre, idet officielle poster blev varetaget af tysktalende. Idet embedsmændene i Sønderjylland talte tysk, opstod der ikke de samme sociale skel mellem dialekttalende og standardtalende embedsmænd som i Kongeriget. I nyere tid er det også konstateret, at brug af dialekt ikke nødvendigvis hænger sammen med socialklasse. Således fandt Nyberg kun ganske få forskelle mellem det rigsmål og den dialekt, der blev talt af børn af landmænd og børn af lavere funktionærer i Tinglev i slutningen af 1980'erne (Nyberg 1991: 164).

Der har heller ikke i nyere tid nødvendigvis været den store modstilling mellem land og by i Sønderjylland, eller problemer med at begå sig i de større byer på dialekt (Monka 2005). Det knytter an til spørgsmålet om danske bymål generelt, dvs. geografisk afgrænsede byvarieteter med mindst én særudvikling, som ikke er en standardvariant. Disse er generelt dårligt dokumenteret, og der findes få oplysninger om dem (se I.L. Pedersen 2001: 173). For Sønderjylland findes dog indgående beskrivelser af sprogbrugen i Løgumkloster (Jeppesen 1938) og Aabenraa (Olsen 1949). Og Marius Kristensen (1932) nævner, at der fandtes sønderjyske bymål i Løgumkloster, Sønderborg, Flensborg, Højer, Tønder og Aabenraa. Sprogbrugen i de nævnte byer adskilte sig fra de omkringliggende dialekter, bl.a. med nogle lydlige forenklinger, men kan stadig hævdes at være lokaliserbare, sønderjyske dialekter. At der i byerne har været brugt dialekt med visse særtræk, har betydet, at omegnens beboere har kunnet tage ind til det lokale centrum og stadig tale deres egen dialekt uden nødvendigvis at opleve en modsætning mellem sprogbrugen på land og i by. Vi har eksempler fra vores interview, hvor nogle af de unge fra Bylderup nævner, at de taler sønderjysk, når de tager til Aabenraa. Og man har i hvert fald indtil år 2000 kunnet gennemføre en gymnasieuddannelse i Aabenraa som dialekttalende.

4 Data og metode

Indsamlingen af data i Bylderup omfatter en række forskellige datatyper fra forskellige situationer. For alle 28 elever i klassen har vi: to enkeltmandsin-

terview (med henholdsvis en sønderjysk- og standardtalende interviewer), deltagerobservationer i og uden for undervisningen, optagelser af samtaler med en uddannelsesvejleder (inkl. video) og data om lokalisering/tilhørsforhold (kort)[6]. Desuden har vi: fokusgruppeinterview om lokalområdet med 14 elever (inkl. video), gruppeoptagelser med 24 elever (gruppearbejde i skolen), selvoptagelser med ni elever, interview med otte udvalgte elevers forældre og bedsteforældre og billedmateriale om det sproglige landskab. I denne artikel fokuserer vi som nævnt på interviewene og ser på brugen af syv dialekttræk i de 28 elevers sprogbrug i to forskellige interviewsituationer.

Der blev gennemført enkeltmandsinterview med alle elever med henholdsvis en dialekttalende (Monka)[7] og en standardtalende (Hovmark)[8] interviewer. Interviewene blev udført efter en interviewguide og omfattede en fast række af emner, fx dagligdagen i skolen, uddannelsesplaner, fritidsinteresser, kommunikationsvaner, ferier, m.m. Visse emner blev taget op i begge interview, fx en ekskursion til København, som eleverne netop havde været på. Hovmark udfyldte desuden et oplysningsskema om fødested, skoleforløb, forældres og bedsteforældres fødested, beskæftigelse m.m. sammen med eleverne. Endelig indgik der to forskellige opgaver i forbindelse med interviewene, henholdsvis en oversættelsesøvelse og en find fem fejl-opgave. I oversættelsesopgaven blev eleverne bedt om at læse et antal sætninger op på sønderjysk; sætningerne rummede nøje udvalgte sønderjyske dialekttræk. I find fem fejl-opgaven blev eleverne placeret over for hinanden adskilt af en skærm, og fik hver udleveret en tegning. De to tegninger var

[6] Disse indgår som en del af Astrid Ravn Skovses ph.d.-projekt, hvor hun bad de unge om at indtegne de ruter, de havde foretaget den sidste uge, samt indtegne hvor de følte sig mest hjemme i lokalområdet.

[7] Malene Monka er opvokset i Kliplev sogn i Østsønderjylland, hun er dialekttalende og kodeskifter. Eleverne og deres forældre opfatter hendes sprogbrug som dialekt, men hendes dialekt er ikke helt identisk med elevernes, bl.a. grundet forskelle mellem øst- og vestsønderjysk.

[8] Henrik Hovmark er født i Thy, han er dialekttalende og kodeskifter. Hovmark taler rigsmål med enkelte jyske regionalsprogstræk. Hans sprogbrug opfattes som "rigsdansk" af eleverne og deres forældre. Således udløser hans sprogbrug standardnær sprogbrug hos de elever, der kodeskifter, og i et af forældreinterviewene italesættes det, at faren i familien er "slem til at skifte", når han taler med Henrik på grund af hans sprogbrug.

ens undtagen på fem punkter. Eleverne blev herefter bedt om at samtale sig frem til at finde de fem forskelle mellem tegningerne. Det enkelte, individuelle interview varede mellem 30 og 45 minutter.

Med disse interview har man altså et omfattende sprogligt materiale om alle eleverne, indsamlet under samme betingelser for alle og om de samme emner. Interviewdataene giver mulighed for at lave kvantitative analyser og kan i det hele taget bruges som en slags referencedata for at vurdere mere spredte eller løsrevne iagttagelser af sprogbrug hos de enkelte informanter. Det ensartede materiale giver også mulighed for at afdække forskelle og ligheder med hensyn til sprogbrug mellem de enkelte informanter på et sammenligneligt grundlag. Idet der er tale om beskrivelse af en hel årgangs sprogbrug, får vi mulighed for at få et mere fuldt billede af dialektens udbredelse.

Dataene giver også mulighed for at diskutere spørgsmålet om kodeskift, en praksis der er særligt udbredt i Sønderjylland (K. M. Pedersen 1986; Monka 2005). Se afsnit 6.3 for definition og diskussion af dette.

Det er værd at knytte et par bemærkninger til det forhold, at Monka benytter den lokale dialekt i interaktion med eleverne. Samme fremgangsmåde er brugt i K. M. Pedersens Tinglev-undersøgelse (1986) samt i en række nordiske undersøgelser (se fx Ivars 1986; Andersson & Thelander 1994; Omdal 1994), men ikke i andre danske dialektundersøgelser. Brugen af dialekt hænger dels sammen med, at det er Monkas naturlige sprogbrug sammen med andre sønderjysktalende, og dels er der tale om et bevidst valg, som har gjort det muligt at undersøge, hvorvidt og/eller i hvor høj grad eleverne ændrer sprogbrug afhængigt af samtalepartnerens sprogbrug ligesom en del unge i Tinglev i 1986 (K. M. Pedersen 1986). Man kan diskutere fordele og ulemper ved dette valg. At den ene forsker beherskede den lokale dialekt, kan være med til at afdramatisere fortællingen om, at forskerne kommer fra "universitetet" og dermed opbygge en større afslappethed og fortrolighed i samtalen. På den anden side kan man også overveje, om det forhold, at den ene forsker taler den lokale dialekt, betyder, at de unge ikke bryder sig om at sige noget negativt om omfanget af dialektbrug eller om dialekten i det hele taget (ligesom man tilsvarende kan overveje om en stan-

dardtalende interviewer kan påvirke informanterne i retning af mere negative udtalelser om dialekten). Disse forhold er imidlertid svære at bedømme. Alle interview er blevet indsamlet under samme betingelser, hvilket betyder, at de under alle omstændigheder er velegnede til sammenlignende analyser.

Målet med undersøgelsen her er altså at fremlægge en beskrivelse af, hvordan eleverne taler i samtale med hhv. en standardtalende og dialekttalende interviewer. Det er vigtigt at holde sig for øje, at der ikke er tale om en fuld beskrivelse af elevernes sproglige repertoire. For det første er der tale om samtaler med personer, eleverne ikke kender, og samtalens genre eller samtalesituationen kan have påvirket sprogbrugen. For det andet er der tale om en beskrivelse, der er påvirket af de emner, der tales om i interviewene, hvilket igen påvirker, hvilke ord med mulige realisationer af dialektvarianter der forekommer. Et godt eksempel på det sidstnævnte er, at mange af de manifestationer af gammel dansk p, der forekommer i interviewene, findes i passager, hvor eleverne fortæller, hvad de *købte*, da de var på studietur til København.

Alle interviewene er transskriberet i programmet Transcriber af studentermedhjælpere og opmærket i programmet Praat af Monka og Hovmark.[9] Interviewene er opmærket efter følgende retningslinjer: Kodningen er påbegyndt fem minutter inde i interviewet, der er om muligt opmærket 40 forekomster af hvert træk, og der er kun beregnet et procenttal for dialektforekomster, hvis der er minimum fem forekomster af en variabel. I Appendikset kan man se en samlet oversigt over elevernes dialektbrug i interviewene. Her fremgår det samlede antal forekomster af den undersøgte variabel, antal dialektvarianter af disse samt et procenttal, der angiver andelen af dialektforekomster. Hvis den undersøgte variabel forekommer færre end fem gange, er det angivet, hvor mange gange den forekommer samt antal dialektvarianter af disse.

Som i tidligere undersøgelser har vi sprunget forekomster af variable over, hvis de optræder i selvafbrydelser og selvrettelser samt i gengivelser af andres tale (se fx Kristensen 1980: 80f.).

---

[9] Tak til Nicolai Pharao og Torben Jul Jensen for hjælp til Praat-scripts.

5 Resultater: gennemgang af udvalgte dialekttræk

De dialekttræk, der indgår i undersøgelsens kvantitative optællinger, indgår også i tidligere dialektundersøgelser i Sønderjylland; de er enten særegne eller i kombination med andre træk særligt kendetegnende for traditionelt sønderjysk. I denne artikel analyseres elevernes brug af dialektmanifestationer af det personlige pronomen *jeg*, nægtelsen *ikke,* omlyd i *har*, omlyd i *går, får, slår, forstår* og *slår,* realisationer af *gammeldansk k* og *p* samt *foranstillet artikel.*

I sin undersøgelse af sprogbrugen blandt en-, to- og flersprogede børn og unge i Tinglev Kommune inddrager K. M. Pedersen 13 sproglige variable (1986: 61–63). I Monkas undersøgelse af sprogforandring i virkelig tid hos fire af K. M. Pedersens informanter er der kodet for syv af de variable, der indgår i den første Tinglev-undersøgelse (se Monka 2013: 78f.). I nærværende undersøgelse er der ligeledes kodet for syv variable, dog således at vi i modsætning til Monka (2013) medtager omlyd i *har* og omlyd i *går, får, står, forstår* og *slår*, mens vi endnu ikke har kodet for udtalen af *langt e* og *o*. I forhold til K. M. Pedersens undersøgelse er følgende variable udeladt: diftongering af *langt e, ø* og *o*, udtalen af *gammel dansk t* og *th*, der i standardsproget udtales med blødt d, præsens af verber på *l, n, r eller s*, der i dialekten udtales uden endelsen *-er*[10] samt ordforråd.

Det skal bemærkes, at de udeladte træk benyttes af nogle af vores informanter – men en undersøgelse af omfanget er udeladt af tidsmæssige årsager og henlægges til senere studier. Det er ligeledes værd at bemærke, at selv de elever, der ikke bruger de undersøgte dialektvarianter, benytter sproglige træk, der får dem til at "lyde jyske". Udover deres intonation drejer det sig fx om udtalen med "hårdt d" af det udlydende *-et* i participium og i bestemt form neutrum, et sprogtræk der er almindeligt i jysk regionalsprog.

I det følgende vil vi give en nærmere præsentation af de syv variable, der indgår i undersøgelsen, og vise de kvantitative resultater for elevernes brug af dem. Vi starter med enkeltordene *jeg* og *ikke*, herefter behandles først omlyd i *har* og derefter omlyd i *får, går, står, forstår* og *slår*. Så behandles

[10] Variablen indgår imidlertid i den oversættelsesøvelse, vi lavede med de unge og deres forældre og bedsteforældre, se afsnit 4.

dialektmanifestationer af *gammeldansk k* og *p* samt brugen af *foranstillet artikel*.[11]

5.1 Resultater for det personlige pronomen *jeg*

Standardsprogets *jeg* svarer til *æ* i dialekten. Den dialektale variant benyttes kun i Sønderjylland (dog ikke i det nordøstlige hjørne, dvs. Haderslevegnen) samt i Thy (jf. Nielsen & Pedersen 1991: 39 og kort 14 i samme bog).

I Tabel 1 ses resultaterne af kodningen for henholdsvis pigernes og drengenes brug af dialektvarianten af det personlige pronomen. Tallet angiver procent dialektvarianter af variablen (i Appendikset kan man se det eksakte antal forekomster). Som det fremgår, er der en del informanter, der bruger dialektvarianten *æ* både med den dialekttalende og standardtalende interviewer. Man vil også straks bemærke, at der er en klar forskel mellem køn-

Tabel 1: Pigernes og drengenes procentvise brug af dialektvarianten *æ* i interview med hhv. dialekttalende (D) og standardtalende (S) interviewer.

PIGER			DRENGE		
Informant	D	S	Informant	D	S
Anna	0	0	Andreas	100	95
Dorte	9	19	Benjamin	15	50
Freja	2	0	Camran	98	5
Isabella	0	0	Daniel	100	100
Katrine	100	100	Emil	100	2
Lene	76	72	Jens	100	100
Maria	100	0	Joachim	100	100
Mette	19	2	Malthe	100	74
Rikke	36	71	Michael	100	100
Rona	0	0	Mike	100	100
Sabine	88	0	Oliver	7	5
Trine	100	100	Oscar	100	2
			Peter	100	100
			Rasmus	100	100
			Søren	100	76
			Thomas	100	93

[11] Under kodningen er der gjort brug af følgende opslagsværker: Jensen & Nyberg (1977), Olsen (1949), Ottsen (1961, 1963-69), Bjerrum & Bjerrum (1974), Feilberg (1886-1914), Jysk Ordbog samt Afdeling for Dialektforsknings seddelsamlinger fra Sønderjylland.

nene: Der er langt flere drenge end piger, der bruger dialektvarianten. Der er 14 drenge og tre piger, der udelukkende bruger dialektvarianten i dialektinterviewet (hvis man tæller Camrans 98 % med); i standardinterviewet er der tale om syv drenge og to piger. Med hensyn til kodeskift imellem de to optagesituationer er der tre drenge (Oscar, Emil og Camran) og to piger (Maria og Sabine), der skifter markant mellem de to undersøgte varianter. Noget overraskende bruger Rikke, Dorte og Benjamin flere dialektvarianter i standardinterviewet – de mulige årsager til dette må undersøges ved hjælp af kvalitative metoder.

5.2 Resultater for nægtelsen *ikke*

I den periode, hvor man begynder at have systematisk indsamlede data om de traditionelle danske dialekter, dvs. fra midten af 1800-tallet, bruges både nægtelsen *itte* [*it*] og nægtelsen *ikke* [*egə, eg*]. *ikke* bruges dog især i affektiv eller emfatisk anvendelse, men under indflydelse af rigsmålet vinder den neutrale anvendelse efterhånden frem (jf. Jysk Ordbog *ikke*, Ømålsordbogen *ikke* II.A). Denne udvikling betyder med andre ord, at variationen mellem *itte* og *ikke* i neutral anvendelse kan beskrives som en ældre variant over for en yngre, standardpåvirket variant. Nægtelserne *itte/ikke* er således en interessant variabel, når man undersøger dialektbrug og -forandring mellem generationer og spørgsmålet om påvirkning fra standarddansk, og vi vil i det følgende tale om dialektvarianten *itte* og standardvarianten *ikke*. I Kort over de danske Folkemål anføres desuden varianten *inte* [*eŋt*] i det område Bylderup ligger i (Bennike og Kristensen 1898: kort 79; jf. også Jysk Ordbog u. *ikke*). Denne variant er vi imidlertid ikke stødt på, hverken hos de unge eller deres forældre og bedsteforældre; der er formentlig tale om en ældre variant.

I Tinglev-materialet fra 1986 fandt Nyberg, at drengene havde markant flere forekomster af dialektvarianten *itte* end pigerne i interview med den standardtalende interviewer (1991: 163). Det er ikke muligt at se andelen af dialektvarianter hos de enkelte informanter i Nybergs undersøgelse, men for alle 14 informanters vedkommende (tre piger og to drenge fra den tyske skole, og fire piger og fem drenge fra den danske skole) er andelen af dialektvarianter 1,7 %. Der er således tale om et dialekttræk, der absolut er på

retur. I Monkas undersøgelse af sprogforandring i virkelig tid hos informanter fra Tinglev optaget i hhv. 1986 og 2010 er det kun den mandlige informant, der blev boende i omegnen af Tinglev, som benytter dialektvarianten *itte*; han benytter den gennemført både i 1986 og i 2010 (2013: 208).

På baggrund af ovenstående vil man ikke forvente mange forekomster af dialektvarianten *itte* hos de unge i Bylderup. Der er imidlertid flere årsager til, at variablen alligevel er taget med: Den vigtigste årsag er som sagt, at variablen er interessant i et generations- og standardiseringsperspektiv (jf. Periferiprojektet). Derudover er variablen højfrekvent og forholdsvis let at opmærke.

Optællingerne af de unges sprogbrug viser (se Tabel 2), at dialektvarianten *itte* kun forekommer hos seks af de 28 informanter, og ikke overraskende er de alle drenge. Hypotesen om, at dialektvarianten er på retur, bekræftes yderligere af, at der er tale om meget få forekomster. Således forekommer dialektvarianten blot ti gange i de 56 interview (se Appendikset for forekomster); tre gange i interviewene med den standardtalende interviewer og syv gange med den dialekttalende interviewer. Og kun hos Rasmus

Tabel 2: Pigernes og drengenes procentvise brug af dialektvarianten *itte* i interview med hhv. dialekttalende (D) og standardtalende (S) interviewer.

PIGER			DRENGE		
Informant	D	S	Informant	D	S
Anna	0	0	Andreas	0	0
Dorte	0	0	Benjamin	0	0
Freja	0	0	Camran	0	0
Isabella	0	0	Daniel	0	3
Katrine	0	0	Emil	0	1
Lene	0	0	Jens	0	0
Maria	0	0	Joachim	0	0
Mette	0	0	Malthe	2	0
Rikke	0	0	Michael	4	0
Rona	0	0	Mike	4	0
Sabine	0	0	Oliver	0	0
Trine	0	0	Oscar	0	0
			Peter	0	0
			Rasmus	10	5
			Søren	0	0
			Thomas	0	0

og Michael optræder dialektvarianten mere end én gang. Hos Rasmus er der én forekomst i standardinterviewet og tre i dialektinterviewet, og hos Michael er der to forekomster i dialektinterviewet. Når man undersøger de ti forekomster, viser det sig, at dialektvarianten dels forekommer enklitisk efter adverbier (*slet* 'slet-ikke' og *het* 'heller-ikke') og pronominer (*det må dot* 'det må du-ikke'), dels ikke-reduceret som fx i: *ja do må bare it taj'et mæ ind i æ telt* 'ja, du må bare itte tage-det med ind i teltet' og *æ hæ it tawn'et* 'jeg har itte taget-det'. Det skal tilføjes, at vi under feltarbejdet har observeret en enkelt forekomst af dialektvarianten hos Mette i ytringen *så var han it døj* 'så var han itte død', sog vi formoder at *itte* også vil kunne forekomme enkelte gange hos nogle af de øvrige informanter.

Som nævnt er variationen mellem *itte* og *ikke* interessant i et generationsperspektiv. Variablen vil derfor komme til at indgå i det videre arbejde med forældre-/bedsteforældreinterviewene.

5.3 Resultater for omlyd

I det område, hvor Bylderup ligger, er der omlyd i præsens af følgende verber: *står*, *går*, *får*, *har*, *slår*, *når*, *sår*, *kommer*, *sover*, *hugger* og *flår* (*stæːr*, *gæːr*, *fæːr*, *hæːr*, *slæːr*, *næːr*, *sæːr*, *kømər*, *søwər*, *høχər*, *flæːr*) (jf. kort 12 i Poul Andersen (1969) *Dialektgeografiske kort til undervisningsbrug*). Det skal dog anføres, at der ifølge Ottsen (1965) ikke er omlyd i *har* i den nærliggende lokalitet Hostrup[12] (og i øvrigt heller ikke i *kommer*, *sover*, *hugger* og *flår*, hvorimod det er fakultativt i *når*). Vi har da heller ikke observeret én eneste forekomst af omlyd i *kommer*, *sover*, *hugger* eller *flår* (de sidste to ord muligvis på grund af lav frekvens i det hele taget og ingen forekomster i interviewene). Til gengæld har vi observeret enkelte forekomster af omlyd i *har* og har derfor medtaget denne variabel. På grund af usikkerheden med hensyn til udbredelse, og fordi *har* er langt mere frekvent end

[12] Hostrup ligger 11 km vest for Bylderup-Bov. Dermed er det det sted tættest på Bylderup-Bov, hvorfra der foreligger en tidligere beskrivelse af den traditionelle dialekt (fonembeskrivelse og/eller ordbog, jf. note 10). Beskrivelsen af Hostrup-målet blev udarbejdet 1936–1941 af M.B. Ottsens (1859–1941) og udgivet af Ella Jensen og Magda Nyberg 1961–1969. Beskrivelsen består af en ordbog og en kort lydlære. Beskrivelsen bygger dels på optegnelser, dels på M.B. Ottsens egen sprogbrug.

de øvrige ord med omlyd, er *har* opmærket som en selvstændig variabel. I forhold til de ord, der med nogen sandsynlighed forekommer mere end én gang i interview med unge mennesker anno 2015, er det derfor interessant at undersøge, om der er omlyd i *har, får, går, står, forstår* og *slår*.

5.3.1 Resultater for omlyd i *har*

K. M. Pedersen medtager ikke omlyd i *har* i sin undersøgelse i Tinglev. Hun skriver, at "denne form træffes sikkert kun hos den ældre generation" (1986: 63). I nærværende undersøgelse er variablen taget med på grund af de netop anførte årsager, men også fordi det er en variabel, der er ekstra interessant at undersøge på tværs af de tre generationer, der er optagelser med fra Bylderup. Vi går således ud fra en hypotese om, at der er sket en forandring i retning af standardvarianten i løbet af de tre generationer.

Som man kan se i Tabel 3, er der stor forskel mellem pigernes og drengenes brug af omlyd i *har*. Blandt pigerne er det kun Katrine, der har forekomster af omlyd både med den dialekttalende og standardtalende interviewer. Trine, Marie og Sabine benytter enkelte dialektale varianter med

Tabel 3: Pigernes og drengenes procentvise brug af omlyd i *har* i interview med hhv. dialekttalende (D) og standardtalende (S) interviewer.

PIGER			DRENGE		
Informant	D	S	Informant	D	S
Anna	0	0	Andreas	0	9
Dorte	0	0	Benjamin	0	0
Freja	0	0	Camran	0	0
Isabella	0	0	Daniel	38	45
Katrine	15	22	Emil	23	12
Lene	0	0	Jens	9	30
Maria	5	0	Joachim	0	4
Mette	0	0	Malthe	36	29
Rikke	0	10	Michael	13	33
Rona	0	5	Mike	25	21
Sabine	5	0	Oliver	0	0
Trine	7	0	Oscar	0	0
			Peter	13	38
			Rasmus	30	20
			Søren	14	17
			Thomas	50	36

den dialekttalende interviewer og Rona og Rikke enkelte varianter med den standardtalende interviewer (se Appendikset for det præcise antal forekomster). Blandt drengene er der en del, der benytter dialektvarianten både i dialekt- og standardinterviewet. Det er tilsyneladende ikke et træk, der indgår i elevernes kodeskiftstrategi. Der er således ikke – som det var tilfældet for det personlige pronomen – tale om kategoriske brug og konsekvente skift mellem de to situationer hos nogen af eleverne. Variablen følger på den ene side et forudsigeligt mønster (piger/drenge), men er samtidig atypisk i kraft af drengenes udtalte brug i både standard- og dialektinterview. Resultaterne peger på det interessante spørgsmål om bevidsthedsgrad, og på spørgsmålet om hvilke sproglige træk der indlemmes i en kode og mobiliseres i en kodeskiftsituation.

5.3.2 Resultater for omlyd i *går, får, står, forstår* og *slår*

I vores optællinger af omlyd i *får*, *går*, *står*, *forstår* og *slår* er det interessant, at nogle informanter bruger en mulig "mellemform" mellem standard- og dialektudtalen. Udtalen er her *få·*, *gå·*, *stå·*, *fɔstå·*, *slå·*. Efter en del overvejelser har vi valgt at lade disse realisationer tælle som dialektvarianter i elevernes samlede dialektprocent. Man kunne anføre, at de ikke burde tælle med i en kvantitativ afrapportering af omlyd, da der ikke er tale om omlyd. Når vi har valgt at gøre det alligevel, er det fordi der heller ikke er tale om standardudtale, og den optræder hos talere, der bruger alle de øvrige undersøgte dialektvarianter og i nogle tilfælde også omlyd af andre ord. I Appendikset har vi markeret mellemformerne i afrapporteringen af de enkelte variable ved at skrive antal samt "ml." i parentes efter det samlede antal forekomster. Her vil man kunne se, at fem af de 21 informanter, der har omlyd, benytter mellemformer i større eller mindre omfang.

Når *slår* optræder så forholdsvis ofte i interviewene, er det fordi de unge bruger vendingerne "at slå om i rigsdansk" eller "at slå over til rigsdansk", når de taler om, at de selv eller andre ændrer sprogbrug væk fra dialekten. I modsætning til *har* er *får*, *går*, *står*, *forstår* og *slår* forholdsvis lavfrekvente: Flere af informanterne når kun lige op på de fem forekomster, der er sat som minimum for at beregne dialektprocenten af variablen. I de tilfælde, hvor

der er færre end fem forekomster, har vi angivet antallet af forekomster efterfulgt af antallet af dialektforekomster. Når der i Tabel 4 ud for Maria står "*4/4*" i dialektinterviewet, betyder det, at der er fire forekomster af variablen, og at alle fire har omlyd. Tilsvarende kan man i Appendikset se, at Maria har otte forekomster af variablen i standardinterviewet. Ingen af disse er med omlyd, og derfor har hun en dialektprocent på 0 i standardinterviewet.

Også i dette tilfælde er der flere drenge end piger, der bruger dialektvarianten. Desuden er det et træk, der skifter afhængigt af intervieweren. Maria og Camran skifter konsekvent mellem de to interview; hos Sabine er to af tre forekomster dialektale i dialektinterviewet, og ingen af de tre forekomster er dialektale i standardinterviewet. Hos Andreas, Thomas, Søren og Oscar er der færre dialektale varianter i standardinterviewet end i dialektinterviewet.

En gennemgang af vores sproglige observationer viser, at nogle af de elever, som vi observerede bruge omlyd i løbet af feltarbejdet, ikke gjorde det i interviewene. Vi hørte fx Dorte sige *altså inden han fæ æ brev* ('altså inden han får brevet'), da hun i en dansktime lavede gruppearbejde i storrummet sammen med Trine og Rona. Med hensyn til brugen af omlyd var

Tabel 4: Pigernes og drengenes procentvise brug af omlyd i *går*, *får*, *står*, *forstår* og *slår* i interview med hhv. dialekttalende (D) og standardtalende (S) interviewer.

PIGER			DRENGE		
Informant	D	S	Informant	D	S
Anna	0	0	Andreas	*4/4*	17
Dorte	0	0	Benjamin	0	*1/0*
Freja	*1/0*	-	Camran	100	0
Isabella	6	0	Daniel	*4/4*	100
Katrine	100	100	Emil	100	100
Lene	0	0	Jens	*3/3*	*4/4*
Maria	*4/4*	0	Joachim	*1/1*	100
Mette	0	0	Malthe	*2/2*	100
Rikke	11	41	Michael	100	100
Rona	0	0	Mike	100	*4/4*
Sabine	*3/2*	*3/0*	Oliver	0	0
Trine	100	100	Oscar	4/4	*1/0*
			Peter	100	100
			Rasmus	100	100
			Søren	*4/4*	*3/1*
			Thomas	100	17

det belejligt, at eleverne i en af fysiktimerne skulle svare på, hvordan forskellige ædelmetaller eroderer over tid. I svarene kunne de begrunde, at et af metallerne var mere hårdføre, fordi "det står til venstre" for det andet. Her observerede vi omlyd i svarene hos Rona (*æ det ik fordi den stæ: længst te venstre?*) og Lene (*det stæ: længst te venstre*). Hverken Rona eller Lene benytter omlyd i interviewene. At de to piger benytter dialektvarianten i en undervisningssituation, der hverken kommenteres af læreren eller de andre elever, tyder på, at variablen stadig er forholdsvis udbredt: Den kan ikke anses for at være et relikt på linje med dialektvarianten *itte* hos de unge. Vi observerede også omlyd hos Katrine og Jens i fysiktimerne. Trækket spiller også en rolle i forbindelse med kodeskift og valget mellem standard og dialekt. Antallet af forekomster er dog så lille, at det er svært at sige noget sikkert om kodeskift ud fra denne variabel alene.

5.4 Resultater for *gammeldansk p*

Variablen *gammeldansk p* gælder modsvarigheden til gammeldansk p i udlyd og mellem vokaler. Ord med gammeldansk p (i visse tilfælde bb), der i skriftsproget ofte skrives med b, udtales i udlyd og mellem vokaler som f, fx i ord som *skib* eller *gabe* (K. M. Pedersen 1986: 61). For udbredelse se dialektkort 4.3 i Kortsamlingen til Jysk Ordbog samt kort 7 i Nielsen & Pedersen (1991: 83).

Variablen er lavfrekvent, den optræder kun i få ord og forholdsvis få gange i interviewene. Det er således kun hos 15 elever, at der er fem eller flere forekomster af variablen (se Appendikset). For de forekomster der er, gælder, at der er en overrepræsentation af forskellige former af "købe", idet vi i interviewene taler om, hvad de købte, da de var på studietur i København[13]. Fordi forekomsterne kun overstiger fem i få tilfælde, har vi i Tabel 5 valgt at angive antal faktiske forekomster hos alle af variablen samt dialektvarianter af disse.

Som ved de foregående variable er der flere drenge end piger, der benytter dialektvarianten. Det er værd at nævne, at dialektvarianten ikke benyttes i sammensatte ord hos elever, der ellers har dialektvarianter af andre ord, så-

[13] Bemærk, at participium- og præteritum-formerne *købt* og *købte* af *at købe* er *kɔjd* i dialekten. Der er seks forekomster af denne udtale i materialet, disse er talt som dialektale.

Tabel 5: Faktiske forekomster/dialektvarianter af *gammeldansk p* hos pigerne og drengene i interview med hhv. dialekttalende (D) og standardtalende (S) interviewer.

PIGER			DRENGE		
Informant	D	S	Informant	D	S
Anna	-	-	Andreas	3/3	5/3
Dorte	-	4/0	Benjamin	1/0	2/0
Freja	-	1/0	Camran	-	2/0
Isabella	3/0	6/0	Daniel	-	2/1
Katrine	1/0	4/2	Emil	6/4	8/6
Lene	-	2/0	Jens	1/1	2/2
Maria	2/1	5/0	Joachim	4/2	3/0
Mette	6/0	2/0	Malthe	1/1	1/1
Rikke	4/0	4/0	Michael	-	2/1
Rona	4/0	9/0	Mike	3/2	2/1
Sabine	5/1	2/0	Oliver	8/0	7/0
Trine	5/5	-	Oscar	2/2	5/0
			Peter	2/0	6/3
			Rasmus	1/1	2/2
			Søren	-	5/1
			Thomas	4/3	5/0

ledes fx ikke i *åbenbart*, *ekstremløb*, *løbested* og *containerskibe*. Vi har observeret dialektvarianten hos Lene (*det vei æ ik æ må jo ik løf*, 'det ved jeg ikke jeg må jo ikke løbe') og hos Isabella (*ræwgaf* 'røvgab', dvs. 'røvhul') i frikvarterne. En del af de elever, der ikke benytter dialektvarianten i interviewene, er desuden i stand til at gengive dialektvarianterne spontant og korrekt i oversættelsesøvelsen.

5.5 Resultater for *gammeldansk k*

Variablen *gammeldansk k* gælder udtalen i udlyd og mellem vokaler. Udtalen af gammeldansk k (og i visse tilfælde gg), der i skriftsproget oftest skrives *g* i udlyd og indlyd mellem vokaler, nærmer sig den tyske -ich/-ach-lyd (fx i *pige*, *tag* sb.). Dania-tegnet for den dialektale variant er χ. For udbredelsen af dialektvarianten, se dialektkort 4.2 i Kort til Jysk Ordbog. I kodningerne er der set bort fra *ligge, kigge* og *lige*, da K. M. Pedersen fandt, at de sønderjysktalende børn i Tinglev anno 1983 udtalte disse ord på standarddansk (1986: 180). Det kan tilføjes, at *kigge* og *ligge* forekommer me-

get sjældent i materialet, mens *lige* er højfrekvent i interviewene og udtalt standardnært ligesom hos K. M. Pedersen.

Det er værd at diskutere, om man i vores data også burde se bort fra gammeldansk k i *rigtig* eller udskille ordet som en selvstændig variabel. Der er tale om et ord, der selv hos de mest dialekttalende elever oftest forekommer i standardvarianten. Der er imidlertid tale om stor variation: Vi har således både hørt dialektvarianten *ræɣdə* og standardvarianten *rægdi* – og desuden hybridformerne *rægdə* og *ræɣdi*, hvor henholdsvis det udlydende schwa og konsonanten *ɣ* betyder, at formen ikke er standarddansk. De elever, der har en høj andel dialektvarianter af de øvrige variable, benytter ofte *rægdə*-udtalen, når de ikke benytter *ræɣdə*-udtalen.

Værd at bemærke er også, at gammeldansk k i enkelte ord og hos nogle informanter realiseres som et "hårdt" g, som det der findes i standarddansk udtale af *pigtråd*[14], så fx *pigerne*, der på sønderjysk ellers udtales *æ piɣə*, udtales *æ pigə*. Udtalen er ikke optegnet i de sønderjyske samlinger på Afdeling for Dialektforskning, ej heller i Ottsens Hostrupdansk (Ottsen 1961–1969). Det eneste sted, varianten er fundet, er i Maegaards liste over særlige ord (2001: 96), hvor *pige* er transskriberet *pi·g*. Det kommenteres ikke yderligere, men varianten findes altså hos de fire gymnasieelever fra Tønder Gymnasium, der indgår i Maegaards undersøgelse. Udtalen findes hos tre piger og syv drenge i vores materiale. At der formentlig er tale om en forholdsvis udbredt variant, understøttes af, at Monka og hendes søster i deres opvækst i Østsønderjylland fabrikerede en remse, der skal udtales med dette g. Remsen gjorde nar af, at folk fra Tønder- og Højer-egnen havde g-udtale i ord, der i deres egen sprogbrug blev udtalt med *ɣ*. Remsen er som følger: *dæ sedə ən klo·g pi·g i ət to·g ɔ löjs i ən bo·g ɔm lø·g dæ sga kå·gəs i ən gry·ə u·ən lå·g* ('der sidder en klog pige i et tog og læser i en bog om løg der skal koges i en gryde uden låg') (variablen er markeret med kursiv i oversættelsen). Hos de informanter, hvor varianten forekommer, optræder den altid side om side med *ɣ*-udtalen i andre ord, eller som hos Malthe, der

[14] I interviewene forekommer udtalen med g i følgende ord: *bagefter*, *bagved*, *billigere*, *bruge* (inf.), *bruger* (vb. præs.), *kage*, *lager*, *legeplads*, *piger*, *pigerne*, *tilbage*, *tog* (sb.), *togbane*, *uge*, *uger*.

har begge varianter i sin udtale af *bruger*, vb. præs, (*bru:χ* og *bru:g*). Eftersom Monka har hørt varianten i sin opvækst, må den have en vis udbredelse, selvom den ikke er beskrevet tidligere og formentlig ikke er en del af den oprindelige dialekt. Det skal endvidere bemærkes, at varianten er observeret nogle få gange i bedsteforældregenerationen. I de videre studier vil det blive undersøgt, hvor udbredt den er her. Man kunne overveje, om der oprindeligt var tale om en slags hyperkorrektion, da g-lyden allerede findes i standarddansk, omend ikke de pågældende steder. Der er imidlertid intet, der tyder på, at der i de undersøgte interview er tale om forsøg på at nærme sig standardudtale, og derfor er udtalen med g talt med som en dialektvariant i undersøgelsen (i Appendikset er angivet, hvilket ord der er tale om).

Det skal desuden bemærkes, at der er en del hybridformer, hvor gammeldansk k forekommer i standardvarianten og derfor er talt med som sådan, men samtidig er resten af ordet udtalt, så ordet stadig fremstår som jysk. Fx hos Jens, der udtaler *søger*, vb. som *sø:jə* og ikke *sø:jɔ*. Her er udtalen af det udlydende -er -*ə*, der er typisk for egnen (se kort 6.2 i Jysk Ordbog), hvilket betyder, at ordet ikke lyder standarddansk.

Tabel 6: Pigernes og drengenes procentvise brug af dialektvarianten af *gammeldansk k* i interview med hhv. dialekttalende (D) og standardtalende (S) interviewer.

PIGER			DRENGE		
Informant	D	S	Informant	D	S
Anna	*4/0*	0	Andreas	0	0
Dorte	0	14	Benjamin	0	0
Freja	0	0	Camran	52	0
Isabella	0	0	Daniel	*2/2*	14
Katrine	75	44	Emil	86	54
Lene	0	0	Jens	86	87
Maria	47	0	Joachim	55	23
Mette	0	0	Malthe	100	87
Rikke	20	4	Michael	67	83
Rona	0	0	Mike	100	80
Sabine	36	0	Oliver	0	0
Trine	40	53	Oscar	60	0
			Peter	67	87
			Rasmus	87	83
			Søren	*3/1*	0
			Thomas	60	0

Vi ser af Tabel 6 at hovedresultaterne går igen i forhold til de andre variable: Drengene har flere forekomster af dialektvarianten end pigerne, Thomas, Oscar og Camran er kodeskiftere hos drengene, og Katrine og Trine skiller sig ud som udtalt dialekttalende hos pigerne, idet de også bruger dialektvarianten i interviewet med den standardtalende interviewer. Men dialektvarianten bruges ikke gennemført, og resultaterne viser den spændvidde i brugen af dialekttræk, som blev omtalt i indledningen (afsnit 1), og som også er blevet berørt i forbindelse med omlyd (afsnit 5.3). Inddragelsen af varianterne af *rigtig* viser, at der er sproglige træk, som tilsyneladende ikke mobiliseres eller bruges konsekvent i situationer med kodeskift. Samtidig er der tale om et træk, der tilsyneladende opfattes som 'dialektalt' og fravælges systematisk af de informanter, der kodeskifter og af flertallet af pigerne.

5.6 Resultater for *foranstillet artikel*

I standarddansk markeres substantivers bestemthed ved hjælp af morfemerne *-en, -et* i ental og *-ne* og *-erne* i flertal; i sønderjysk markeres det med den foransatte bestemte artikel *æ*. Variablen er udbredt i store dele af Jylland (kort 7.1 i kortsamlingen til Jysk Ordbog). I Tabel 7 ses resultaterne af

Tabel 7: Pigernes og drengenes procentvise brug af *foranstillet artikel* i interview med hhv. dialekttalende (D) og standardtalende (S) interviewer.

PIGER			DRENGE		
Informant	D	S	Informant	D	S
Anna	0	0	Andreas	100	76
Dorte	0	0	Benjamin	0	0
Freja	0	0	Camran	83	0
Isabella	3	0	Daniel	100	100
Katrine	100	100	Emil	100	100
Lene	53	38	Jens	100	100
Maria	100	0	Joachim	100	100
Mette	7	0	Malthe	100	87
Rikke	24	14	Michael	100	15
Rona	0	0	Mike	100	100
Sabine	35	0	Oliver	7	5
Trine	100	100	Oscar	100	9
			Peter	100	100
			Rasmus	100	100
			Søren	91	8
			Thomas	100	10

de kvantitative optællinger. Atter er det drengene, der bruger klart flest dialektvarianter. Katrine og Trine benytter foranstillet artikel i begge interviewsituationer, mens Maria kun bruger den sammen med den dialekttalende interviewer. Michael, Thomas, Oscar, Søren og Camran skifter også mellem enten gennemført eller næsten gennemført brug af dialektvarianten til gennemført eller næsten gennemført brug af standardvarianten. Det lader således til at være en vigtig variabel med hensyn til kodeskift.

6 Diskussion

6.1 Omfanget af traditionelle dialekttræk i Bylderup skoledistrikt

Vi har allerede nævnt, at det af tidsmæssige årsager ikke har været muligt at foretage kvantitative optællinger af elevernes brug af langt e og langt o i indlyd og udlyd, der i dialekten er diftongeret til *ej* og *ow*. En sådan optælling bør foretages på et tidspunkt, da denne dialektvariant er et af de mest resistente træk, når sønderjyder begynder at tale rigsmål (if. K. M. Pedersen 1986: 138). Dialektvarianten høres umiddelbart i vid udstrækning blandt undersøgelsens dialekttalende elever, men en kvantitativ analyse kan afdække omfanget og eventuelle mønstre i brugen. Selv uden optællingen af langt e og o giver de ovenstående kvantitative analyser et indblik i elevernes brug af udvalgte sproglige variable. I forhold til tidligere og igangværende studier af sprogbrug blandt unge mennesker andre steder i Danmark er det bemærkelsesværdigt, at de unge bruger så forholdsvis mange traditionelle dialekttræk i interviewene, for nogles vedkommende også med den standardtalende interviewer. Nyere studier på steder, der er mere eller mindre sammenlignelige med Bylderup, fx i Odder og Vinderup (Pedersen 2011; Schøning & Pedersen 2009), i Oksbøl (Schøning 2016), samt igangværende studier i Nexø og Hirtshals (Periferi-projektet), tegner et helt andet mønster.

Mønsteret i Bylderup adskiller sig ikke kun kvantitativt, men nok så vigtigt også med hensyn til den måde, trækkene bruges på. Undersøgelserne på de førnævnte steder viser, at brugen af dialekttræk ofte eller næsten udelukkende er forbundet med stilisering: Et dialekttræk bruges til at markere sig som individ eller gruppe (en rolle, en type, en position, en persona e.l.). Hos en del af de unge i Bylderup er brugen af de traditionelle dialekttræk ifølge

vores observationer ikke eller meget sjældent udtryk for stilisering – trækkene indgår i de unges almindelige, daglige sprogbrug. Det er imidlertid ikke ensbetydende med, at trækkene ikke er markerede som træk af en bestemt type. Tværtimod viser undersøgelsen, at trækkene håndteres og bruges situations- og relationsspecifikt af de unge. Vi har også set, at nogle af de unge bruger flere/andre dialekttræk i frikvartererne end i interviewsituationen. De unge fortæller selv om, hvordan de skifter sprog afhængigt af samtalepartnere; de øvrige indsamlede data i projektet giver mulighed for at undersøge dette nærmere i videre studier.

De kvantitative optællinger af elevernes sprogbrug viser, at der er tale om stor inter- og intrapersonel variation. Der er stor forskel på, hvordan og hvor meget de enkelte elever varierer i brugen af dialekttræk i forskellige situationer. Analyserne viser velkendte mønstre fra tidligere danske og udenlandske studier, som fx at der er flere drenge end piger, der bruger dialekten. Men materialet giver samtidig indblik i en mere kompleks virkelighed, som også omfatter enkelte piger, der bruger dialekttrækkene på samme måde som de dialekttalende drenge og ikke skifter gennemført, afhængigt af om de taler med en dialekttalende eller standardtalende interviewer. En måde at få overblik over denne kompleksitet kunne være at arbejde med forskellige typer af sprogbrugere. Den dialekttalende, som skifter minimalt, er én velkendt type (der dog er blevet sjælden i den danske empiriske virkelighed). En anden velkendt type er den gennemførte kodeskifter. Og en tredje type er én der taler regional standard/regionalsprog og derfor ikke skifter kode. Men materialet giver også eksempler på andre typer. Oversættelsesøvelserne viser fx, at en udtalt eller gennemført brug af standardtræk ikke nødvendigvis er ensbetydende med, at man ikke behersker dialekttrækkene i et eller andet omfang, passivt eller aktivt. Det kan afspejle, at dialekten tales derhjemme, men at man er på vej til at lægge den fra sig (jf. Maegaards beskrivelse (2001) af sprogbrugen blandt eleverne på Tønder Gymnasium). Men den skjulte kompetence viser sig interessant nok også i en anden type, nemlig hos nogle af de elever, som enten er flyttet til området i de mindre klasser, eller som kommer fra et helt eller delvist standardtalende hjem. Nogle af disse elever viste sig at have en dialektkompe-

tence, som satte dem i stand til at reproducere et eller flere af de traditionelle dialekttræk. Interviewmaterialet rummer gennemførte eksempler på disse typer, men i lige så høj grad grader af de forskellige typer. Den eneste elev, som helt opgav at forsøge at oversætte eksempelsætningerne, var den pige, der først var flyttet til egnen i starten af 9. klasse; alle de øvrige elever gjorde forsøget og var i stand til at gengive et eller flere dialekttræk.

Analyserne viser altså både en udtalt brug af dialekttræk, men også stor variation. Ikke blot intra- og interpersonelt, men også i brugen af de enkelte dialekttræk. Nogle træk bruges i stort omfang (foranstillet artikel, dialektvarianten af det personlige pronomen *jeg* og omlyd i *får*, *går*, *står* osv.), andre er til stede, men ikke gennemførte (gammeldansk k og gammeldansk p og omlyd i *har*), og en enkelt er meget sjælden (dialektvarianten af nægtelsen *ikke*). Materialet antyder, at de unges brug af dialektvarianten af gammeldansk p og gammeldansk k centrerer sig om bestemte, hyppigt brugte tokens. Der synes altså at være en tendens til, at de unges brug af de udvalgte traditionelle dialekttræk ikke er konsekvent i betydningen fuldt produktiv: Antallet af tokens, hvori de enkelte træk realiseres, er reduceret og leksikalsk relateret (jf. fx sammensætninger med ord med gammeldansk p, hvor brugen af dialektvarianten bortfalder). Dette er ikke et ukendt fænomen, men det er oplagt at undersøge nærmere på basis af sammenligninger med forældre- og bedsteforældreinterview. Samtidig peger materialet på forekomsten af træk, som måske ikke lever op til at være traditionelle dialekttræk, men som alligevel er mere stedsspecifikke end de typiske jyske regionalsprogstræk (i tilfældet med det hårde g i fx *piger* (jf. afsnit 5.5) er der muligvis endda tale om en ældre variant). Der ses også udtalt brug af hybridformer, og det er iøjnefaldende, at disse former forekommer ofte hos informanter, som i forvejen har mange traditionelle dialekttræk. Dette fører frem til det næste afsnit, hvor vi kort vil se nærmere på, hvilke træk der ikke indgår i undersøgelsen.

6.2 Foreløbige analyser af andre dialekttræk

De kvantitative beskrivelser i denne artikel giver ikke et fuldt billede af de unges sprogbrug. For det første er der dialektale træk som ikke egner sig til

kvantitative analyser, fx intonation. For det andet bør man i de videre analyser se nærmere på elevernes brug af standarddanske og regionale træk. I det følgende vil vi kort omtale nogle af de dialekttræk vi observerede, som der ikke er foretaget kvantitative analyser af, mens en beskrivelse af brug af standarddanske og regionale træk henlægges til en senere, selvstændig undersøgelse.

Ifølge Bennike og Kristensen forekommer snurret tungespids-r, transskriberet ʀ, udpræget i det sydlige Sønderjylland (1898–1912: 82), dvs. syd for den nuværende grænse. De skriver, at der "findes nogle lidt forskellige former af ɾ" (dvs. usnurret-r) i Nordslesvig, altså det nuværende Sønderjylland. Ottsen (1859–1941) skriver om sin egen sprogbrug: "Mit r er, såvidt jeg kan forstå, det usnurrede r" (1961: 26). Hos vores unge informanter har vi kun hørt enkelte forekomster af ʀ, der alle er observeret i frikvartererne. Under feltarbejder har vi hørt Michael udtale *regn* med ʀ, og Rasmus udtale *bræt* og *briller* med ʀ. Til trods for at trækket ikke har været særligt i centrum, og enkelte forekomster kan have undsluppet vores opmærksomhed, tør vi konkludere, at snurret tungespids-r forekommer sjældent i de unges sprog, og at de i øvrigt benytter en standardnær r-udtale.

Desuden kan nævnes, at der forekommer å-udtale for det standarddanske a i en række ord, fx *alt*, *alle*, *altid* og *salt*. Der blev også iagttaget -en-bøjning af participiumsformer af en række stærke verber, der på standarddansk udtales *-əð* – dialektvarianten forekommer i *blive*, *falde*, *komme*, *sidde* og *skrive*, samt i en række andre ord. Bylderup-Bov ligger i et område, hvor participium af alle stærke verber bøjes med -en (jf. Andersen 1969, kort 11), og videre analyser må afgøre, i hvor høj grad det (stadig) er tilfældet blandt de elever, der benytter dialekt.

Med hensyn til sønderjyske særord var det begrænset, hvor mange vi hørte i de unges sprogbrug i interviewene. Dog skal det bemærkes, at K. M. Pedersen tæller dialektvarianten af *på* med som et særord, og det optræder nærmest konsekvent i dialektvarianten hos de dialekttalende elever, fx Thomas: *så ka vi godt svar å'et* ('så kan vi godt svare på-det'), eller Rasmus: *æ ka ik kåm å teknisk skowl ven æ ik hæ tolv* ('jeg kan ikke komme på

teknisk skole ven[15] jeg ikke har tolv'. Under vores feltarbejde har vi desuden noteret brugen af enkelte dialektale særord uden for interviewene, fx *hold æ snut* ('hold mund') og *kyt æ bul* ('kast bolden') i en idrætstime. Og vi hørte en af eleverne sige følgende om deres dansklærer: *hun blywe tumpe* ('hun bliver tumpet', dvs. 'meget vred'), *hvis man kommer for sent i hendes timer*.

En interessant iagttagelse mht. brugen af sønderjyske særord er, at vi under det etnografiske feltarbejde bemærkede, at nogle af drengene var begyndt at kalde deres matematik- og fysiklærer Christian[16] for "Kedde Kras". Da vi talte med Christian om det, havde han ikke forstået, at det med største sandsynlighed var en slags adelsmærke. Det var således meget tydeligt både i den observerede undervisning og interviewene, at eleverne satte stor pris på ham. Og det kan måske ligefrem sammenlignes med en anden ikke-sønderjydes tilnavn. K. M. Pedersen skriver således om tilnavnet Kedde:

> Ved at omtale ham [Christian d. X] som Kedde [Kryds] viser sønderjyderne at han også blev deres konge. Det er ikke majestætsfornærmelse, som jeg en gang foreslog. Nej, jeg blev belært om at det er et udtryk for at han hørte til blandt sønderjyderne, og at de holdt af ham. Det er nærmere et kælenavn end et øgenavn (2003: 117, vores tilføjelser).

At eleverne bruger navnet viser, at i hvert fald nogle af dem kender det. Til gengæld var der kun få af eleverne, der i interviewene kunne nævne andre af de kælenavne, der indtil for nyligt har været mere udbredte i Sønderjylland end i resten af landet, fx: Midde (Marie), Fidde (Frederik), Kloj (Nikolaj) og Jønne (Jørgen) (ibid.).

6.3 Kodeskift

Resultaterne af de kvantitative optællinger viser, som nævnt, at der er tale om stor variation, både intraindividuelt i form af større eller mindre brug af dialektvarianter i de to typer af interview og interindividuelt fra den mest til den mindst dialekttalende. Den intraindividuelle variation korrelerer for

[15] *ven* er en konjunktion i sønderjysk, der svarer til *hvis* på standarddansk (jf. tysk *wenn*).
[16] Efter aftale med Christian er hans navn ikke anonymiseret.

nogle elevers vedkommende i udpræget grad med samtalepartneren, og vi har allerede undervejs karakteriseret disse elever som kodeskiftere. En tilbundsgående diskussion af kodeskiftbegrebet ligger uden for rammerne af denne artikel, men der er en del studier, der tidligere har undersøgt og påvist skift mellem sønderjysk og standardnær sprogbrug afhængig af samtalepartner (K. M. Pedersen 1986; Maegaard 2001; Monka 2005), og vi vil knytte nogle kommentarer til det i forhold til vores materiale.

Denne artikel fokuserer på kvantitative analyser af dialektvarianter hos informanterne. Datamaterialet giver altså et billede af, i hvor høj grad og hvor systematisk den enkelte informant skifter mellem dialekt- og standardvarianter afhængigt af samtalepartner. Alle dialektvarianter, der indgår, er lokale varianter, der er markant forskellige fra de tilsvarende standardvarianter. Dette bekræftes af oversættelsesopgaven, ikke kun opgavens resultater, men også at det overhovedet var muligt at lave en sådan opgave. At "skifte" mellem træk var ikke fremmed for informanterne. Kodeskiftbegrebet er imidlertid mere kompliceret, og en yderligere undersøgelse af fænomenet vil først og fremmest skulle inddrage både objektive (hvilket træk kan konstateres) og subjektive dimensioner (opfattes informantens udtryk som forskellige og som udtryk for "skift" af andre?). De kvantitative data i denne undersøgelse giver mulighed for at undersøge, om eleverne overordnet set i løbet af hele interviewet bruger færre eller samme antal dialektvarianter, afhængigt af hvem de taler med. Det svarer til det, Gumperz kalder "situationelle kodeskift" (1982: 59–99).[17]

Som nævnt er der nogle elever, der skifter konsekvent mellem de undersøgte varianter i de to interview, men i virkeligheden er der tale om en forholdsvis lille gruppe på 5–6 elever. Det mest interessante i datamaterialet er måske, at der ikke er flere, der skifter, men tværtimod holder fast i dialekten i samtalen med den standardtalende interviewer. Imellem disse to poler findes et større antal elever, hvis sprogbrug varierer i større eller mindre grad. Denne gruppe dækker over forskellige typer (jf. afsnit 6.1): Nogle er indivi-

[17] Auer kritiserer Gumperz' definition af situationelle kodeskift ved at påpege, at korrelationen mellem sprog og situation aldrig er stærk nok til at forudsige sprogvalget (Auer 1984a: 4).

duelle særtilfælde (fx tilflyttere), men i mange tilfælde vil det være relevant at undersøge sproget i hjemmet. Vi får især på fornemmelsen, at nogle af pigerne taler mere sønderjysk derhjemme eller i situationer, vi ikke har optagelser fra. Yderligere analyser af det øvrige datamateriale (fx selvoptagelserne) kan give et mere kvalificeret billede af en eventuel systematik i disse pigers sprogbrug.

Fra tidligere undersøgelser ved vi, at der kan være tale om en del intraindividuel variation, uden at det betyder, at den talende opfattes som ikke-sønderjysktalende. At det har været sådan længe i landsdelen fremgår bl.a. når Peter Jeppesen i sin undersøgelse af sprogbrugen i Løgumkloster i 1930'erne skriver: "Der er altsaa indenfor visse grænser givet den enkelte frit spillerum; han kan tillade sig visse særheder, uden at hans sprog eller dialekt kan kaldes forkert af den grund" (1938: 23). Det samme fremgår af K. M. Pedersens nyere studier i Sønderjylland:

> Moderne sønderjysk er fælles for Sønderjylland og har en del særtræk fra en eller flere af de traditionelle dialekter, men der er ikke et krav om et fast antal særtræk og heller ikke, at disse skal indgå i bestemte kombinationer. Moderne sønderjysk opfattes som "sønderjysk" af sprogbrugerne (2010: 188).

Den variation, der gør sig gældende i forbindelse med kodeskift, handler ikke kun om mere eller mindre gennemførte skift. Materialet i vores undersøgelse peger også på, at nogle træk tilsyneladende i højere grad indgår i en slags kodeskift-repertoire end andre. Det tydeligste eksempel ses i forskellen i brugen af de to typer af omlyd: Typen *får*, *går*, *står* osv. bruges konsekvent, dvs. enten bruges typen eller også bruges den ikke; omlyd i *har* bruges derimod mindre konsekvent – typen bruges nærmere "i høj grad" (hvilket altså også omfatter ikke-brug af varianten). Visse, dvs. en bestemt gruppe af sproglige træk synes altså at være (blevet) indlejret kognitivt og i den sproglige praksis som 'kodeskift-træk', mens andre træk ikke mobiliseres på samme systematiske måde, i hvert fald ikke i de observerede interviewsituationer. Det er et godt og interessant spørgsmål, hvordan dette sker og indlæres og -lejres. Denne iagttagelse har også et videre perspektiv for undersøgelsen og forståelsen af sprogsamfund, hvor en dialekt er under pres fra et

standardsprog, og hvor nogle træk kan beskrives som mere "resistente" end andre (fx Kristensen 1978; I.L. Pedersen 1994; K. M. Pedersen 1997). Et spørgsmål er, hvordan denne type hierarkier er organiseret? En måde at undersøge det på, er at organisere dem efter sproglig type, dvs. lyd, morfologi, syntaks, ordforråd og prosodi – og her har tidligere undersøgelser påvist generelle tendenser, som fx at prosodiske træk er mere resistente end lydlige træk (som i det danske tilfælde). Samtidig må andre faktorer inddrages, først og fremmest forhold der kan relateres til fx prestige, normer eller sociale gruppedynamikker. De analyserede data fra Bylderup i denne artikel omfatter ikke alle sproglige typer, fx ikke prosodiske træk, men de kan muligvis bidrage til nuanceringen af, hvilke faktorer der påvirker et resistens- eller afviklingshierarki.

At der ikke skiftes mere og ikke så gennemført til standardnær sprogbrug, kan have noget at gøre med informanternes livssituation, de har fx endnu ikke oplevet skoleskift. Maegaard (2001) og Monka (2013) peger på, at skoleskift og valg af uddannelsesretning kan have betydning for sprogbrug, herunder eventuelt kodeskift, blandt unge sønderjyder. Maegaard (2001) undersøger sprogholdninger og sprogbrug blandt unge i Tønder. Maegaard undersøgte, dels hvordan to drenge og to piger fra Tønder Gymnasium talte i forskellige situationer, og dels hvordan de to piger blev vurderet af elever på Tønder Tekniske Skole og Tønder Gymnasium, når de talte henholdsvis dialekt- og standardnært. Maegaard mener ikke, at sprogbrugsanalyserne giver grundlag for at konkludere, at de fire elever kodeskifter. Men analyserne af de fire informanters sprogbrug i forskellige situationer peger på, at der er tale om væsentlige forskelle i deres sprogbrug, fx bruger alle fire informanter færrest sønderjyske træk i interviewet med Maegaard. Resultaterne af sprogholdningsundersøgelsen peger desuden på, at disse skift opfattes af unge i lokalområdet, således vurderes de to piger signifikant mere negativt i den mest lokalprægede stemmeprøve.

Det skal bemærkes, at Maegaards analyse og data ikke er direkte sammenlignelige med denne undersøgelses. Gymnasieeleverne hos Maegaard har gennemført og oplevet et skift, der kan medføre forventninger til mere standardnær sprogbrug. Eleverne i denne undersøgelse har påbegyndt en

orientering mod et skift, i skole, uddannelse og sted, men befinder sig stadig i den samme sproglige, institutionelle og kulturelle ramme, som de hele tiden har gjort (der er kun ganske få tilflyttere blandt eleverne). Vi har endnu ikke foretaget tilbundsgående kvalitative analyser af de bevidste sprogholdninger i interviewdataene fra Bylderup, men man kan have som hypotese, at de vil være mindre reflekterede i forhold til forskellige typer af situationsbestemt sprogskift end deltagerne i Maegaards undersøgelse. I og med at der hos Maegaard er tale om gymnasieelever, er der også valgt en stor del af populationen fra i forhold til vores data fra Bylderup, hvor den samlede årgang af 9.-klasses elever er undersøgt.

7 Perspektivering og videre arbejde

I det videre arbejde med sprogbrugen i Bylderup bliver det interessant at inddrage andre typer af data end de ovenfor analyserede. Inddragelsen af flere datatyper vil bidrage til at give et billede af de unges sprogbrug i forskellige situationer.

Nærmere analyser af de unges socialgruppetilhørsforhold kan muligvis afsløre sammenhænge mellem denne og deres sprogbrug. Det samme gælder analyser af deres fremtidsdrømme og -planer – en faktor, der viste sig at være af stor betydning for sprogbrug og -forandring hos de 13 informanter, der indgår i Monkas ph.d.-afhandling (2013). Analyserne er endnu ikke foretaget systematisk, men i nærværende studie indgår en informant, der lader til at være en undtagelse med hensyn til de hidtidige hypoteser om sammenhænge mellem brug af lokalt sprog og social mobilitet. Mike er således den elev, der udpeges som en af de mest dialekttalende af de andre elever i klassen. Men samtidig er han også den elev, lærerne i undervisningen fremstiller som den, der normalt svarer på alle spørgsmålene, og i øvrigt fortæller han i interviewene, at han har planer om enten at flytte til København eller Silicon Valley.

En anden faktor, der menes at have indflydelse på unges sprogbrug, er deres hverdagsmobilitet (fx Eckert 2000; Britain i trykken). De unge, der går på Bylderup Skole, er spredt ud over et forholdsvis stort geografisk område, nogle har endog meget langt til skole og skal enten med bus eller køres

af deres forældre til skole og sport (se afsnit 2). Mønstrene i de unges hverdagsmobilitet og eventuelle sammenhænge med deres sprogbrug indgår i Ravn Skovses ph.d.-afhandling (under udarbejdelse).

Tidligere undersøgelser har vist, at sønderjyder tillægger dialekten en særlig værdi og knytter den sammen med landsdelen, og disse holdninger kan være både positive og negative (fx Maegaard 2001; Monka 2013). De positive holdninger til dialekten fremgår fx, når en af de informanter, der indgår i Monkas ph.d.-afhandling, noget ledende bliver spurgt, om man kan være sønderjyde uden at kunne snakke sønderjysk. Hertil svarer den kvindelige informant Pia: "nej, det kan man sådan set ikke jo [...] hvis man er sønderjyde så må man også snakke sønderjysk" (2013: 206). Den samme opfattelse – både i færdig form og i sin vorden – møder vi hos nogle af vores informanter i interviewene. I det følgende excerpt er det meget tydeligt, hvor Oscar bliver påvirket fra, når det gælder om at hævde, at "vi vil gerne bevare vores sprog". Det viser sig nemlig både til Oscars og interviewerens morskab at stamme fra hans mor:

XMM: mm # men det er også ret mange fra æ klasse der er fra Ravsted ikke {at} {for} jeg synes da jeg havde < Oscar: # jo #> # har snakket med en del # ja # øh # øh # øh # hvordan øh # hvis hvis vi skal snakke om det der med hvordan man snakker! som jeg også er interesseret i hvor- # øh # hvordan synes du selv du snakker eller hvorfor # hvad #
Oscar: altså: # jeg synes det er det er fint! at snakke # snakke sønderjysk øh #
XMM: mm #
Oscar: men: når man kommer ud i æ byer så: # det er ikke alle der forstår en {jo} # # selv! om de: <XMM: mm #> # kommer hernede fra # altså det # det er jo lidt ærgerlig # sådan at <XMM: ja #> de: # ude i Tønder der er der ingen der snakker sønderjysk mere næsten #
XMM: okay #
Oscar: i hver fald øh # dem hvad jeg kender # og dem hvad jeg spillede fodbold med og sådan #
XMM: mm #
Oscar: o:g # men det er øh # fint! at have noget # øh # altså # vi vil gerne bevare! vore sprog # eller det #
XMM: mm #
Oscar: det siger min mor i hver fald #
XMM: ha < Oscar: # ha> #
Oscar: ha #
XMM: ha fedt ha < Oscar: # ha> # det siger din mor vi gerne vil #
Oscar: ja

(excerpt fra dialektinterviewet med Oscar)

De kvantitative analyser har givet et indblik i en kompleks sprogsituation. Kvalitative analyser af elevernes bevidste holdninger til dialekten, dels i interviewene, hvor de muligvis kan være påvirkede af henholdsvis den dialektalende og standardtalende interviewer, og dels i fokusgruppe-optagelser, hvor de taler mere frit med deres klassekammerater om deres by og deres sprogbrug vil være med til at give et mere fuldt billede af sprogbrugen blandt unge i Bylderup i 2015.

Litteratur

Adriansen, Inge & Karen Margrethe Pedersen 2007. *Sønderjyllandsbilleder eller selvportrætter?* Museum for Sønderjylland.

Afdeling for Dialektforsknings seddelsamlinger fra Sønderjylland. Københavns Universitet, Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut.

Andersen, Lena Wienecke 2007. "Ikke helt ærøsk men alligevel lidt – nok". – Sproget i 9. klasse på Ærøskøbing Skole 2005. Speciale, Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet.

Andersen, Poul 1969. *Dialektgeografiske kort til undervisningsbrug.* Institut for Dansk Dialektforskning, Københavns Universitet.

Andersson, Roger & Mats Thelander 1994. Internal Migration, Biography Formation, and Linguistic Change. Bengt Nordberg (ed.) *The Sociolinguistics of Urbanization.* Berlin: de Gruyter. 51–86.

Bennike, Valdemar & Kristensen, Marius 1898–1912. *Kort over de danske Folkemaal.* København: Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag.

Bjerrum, Marie 1948. *Felstedmaalets tonale accenter.* Universitetsforlaget i Aarhus.

Bjerrum, Marie & Anders Bjerrum 1974. *Ordbog over Fjoldemålet* I–II. København: Akademisk Forlag.

Britain, David (i trykken). Sedentarism and nomadism in the sociolinguistics of dialect. Nikolas Coupland (ed.) *Sociolinguistics. Theoretical Debates.* Cambridge: Cambridge University Press.

Coupland, Nikolas 2007. *Style: Language Variation and Identity.* New York: Cambridge University Press.

Danmarks Statistik 2014. *Nøgletal for Bylderup skoledistrikt* (specialbestilling).

Feilberg, H.F. 1886–1914. *Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål* I–IV. København: Thieles Bogtrykkeri.

Gregersen, Frans & Tore Kristiansen. 2015. Indledning. Sprogforandring i virkelig tid. Frans Gregersen & Tore Kristiansen (red.) *Hvad ved vi nu – om danske talesprog?* København: Sprogforandringscentret. 9–45.

Gumperz, John J. 1982. *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ivars, Ann-Marie 1986. Från Österbotten til Sörmland: en undersökning av emigration och språklig anpassning. *Studier i Nordisk Filologi, Skrifter*, bind 66.

Jensen, Ella & Magda Nyberg 1977. *Emmerlevdialekten*. København: Akademisk Forlag.

Jeppesen, Peter 1938. *En sønderjysk dialekts udvikling i de sidste generationer (Løgumklosterdialekten)*. København: Universitetsforlaget Aarhus.

Jysk Ordbog (www.jyskordbog.dk). Århus Universitet: Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning.

Kristensen, Kjeld 1977. Variationen i vestjysk stationsbymål. En kvantitativ sociolingvistisk dialektundersøgelse i Vinderup, Ringkøbing Amt. *Dialektstudier* 4. 29–109.

Kristensen, Kjeld 1980. Situationsafhængig sprogbrug hos vestjyske skoleelever. *Danske Folkemål* 22. 29–124.

Kristensen, Marius 1909. Fra Als. *Danske Studier*. 149–164.

Kristensen, Marius 1932. De sønderjyske købstadsmål. *Festskrift til H.P. Hansen*. Åbenrå: Bianco Lunos Bogtrykkeri A/S. 342–345.

Maegaard, Marie 2001. Jeg er da stolt af at jeg er sønderjyde – altså sådan forholdsvis. Om sprogbrug og sprogholdninger hos sønderjyske unge. *Danske Talesprog* 2. 77–166.

Monka, Malene 2005. "Enten skal jeg snakke sønderjysk eller skal jeg snakke rigsdansk" – en undersøgelse af sprogbrugen i servicesituationer i Aabenraa med fokus på sprogalternation. Speciale, Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet.

Monka, Malene 2013. Sted og sprogforandring – en undersøgelse af sprogforandring i virkelig tid hos mobile og bofaste informanter fra Odder, Vinderup og Tinglev. *Danske Talesprog* 13. 1–336.

Monka, Malene (i trykken). Place-making and Dialect Levelling: A Real Time Panel-study from two Danish Dialect Areas. Leonie Cornips & Vincent de Rooij (red.) *The Sociolinguistics of Place and Belonging: Perspectives from the Margins* [IMPACT: Studies in Language and Society]. Amsterdam & New York: John Benjamins.

Nielsen, Bent Jul & Magda Nyberg 1992. Talesprogvariation i Odder kommune. I. Lokalsprog og rigsmål i sociolingvistisk belysning. *Danske Folkemål* 34. 45–202.

Nielsen, Bent Jul & Karen Margrethe Pedersen 1991. *Danske Talesprog*. København: Gyldendal.

Nyberg, Magda 1991. Unge sønderjyders rigsmålstilegnelse. *Danske Folkemål* 33. 159–168.

Olsen, Karen Marie 1949. Synchronisk beskrivelse af Aabenraa Bymaal. *Danske Folkemål* 16. 1–67.

Omdal, Helge 1994. *Med språket på flyttefot. Språkvariasjon og språkstrategier blant setesdølere i Kristiansand*. Uppsala: Institutionen for nordiska språk vid Uppsala universitet.

Ottsen, M.B. 1961. *Hostrup-dansk I Lydlære*. København: Akademisk Forlag.

Ottsen, M.B. 1963–1969. *Hostrup-dansk II Ordbog*. København: Akademisk Forlag.

Pedersen, Inge Lise 1994. Linguistic Variation and Composite Life Modes. Bengt Nordberg (red.) *The Sociolinguistics of Urbanization: The Case of the Nordic Countries*. Berlin: de Gruyter. 87–115.

Pedersen, Inge Lise 2001. Bymålets stilling i Danmark – En oversigt og diskussion. Mirja Saari (red.) *Våra Språk i Tid och Rum*. Helsingfors: Helsingfors Universitet. 169–180.

Pedersen, Inge Lise 2011. Talesprogets historie i sociolingvistisk belysning. *Studier i Nordisk* 2008–2009. København: Selskab for Nordisk Filologi. 135–158.

Pedersen, Karen Margrethe 1997. Resistens og bevidsthedsgrad. Maj Reinhammar (red.) *Nordiska dialektstudier*. Stockholm. 233–238.

Pedersen, Karen Margrethe 1986. *Mødet mellem sprogene i den dansk-tyske grænseregion. En-, to- eller flersprogede børn i Sønderjylland*. Aabenraa: Institut for Grænseregionsforskning.

Pedersen, Karen Margrethe 2003. Navne i Sønderjylland. *Navnet er trofast. Modersmål-selskabets årbog 2003*. København: C.A. Reitzels Forlag. 111–122.

Pedersen, Karen Margrethe 2010. Valgkamp på sønderjysk. Torben Arboe & Inger Schoonderbeek Hansen (red.) *Jysk, ømål, rigsdansk mv. Studier i dansk sprog med sideblik til nordisk og tysk. Festskrift til Viggo Sørensen og Ove Rasmussen*. Århus: Århus Universitet. 185–206.

Rampton, Ben 2006. *Language in Late Modernity: Interaction in an urban school*. Cambridge: Cambridge University Press.

Schøning, Signe Wedel 2010. Dialekt som identitets- og stiliseringspraksisser hos et søskendepar. Speciale, Københavns Universitet

Schøning, Signe Wedel 2016. Rural versus Urban. Styling social position among rural Danish youth. Ph.d.-afhandling, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet

Schøning, Signe Wedel & Inge Lise Pedersen 2009. Vinderup in real time – a showcase of dialect levelling. Monique Dufresne, Fernande Dupuis & Etleva Vocaj (red.) *Historical Linguistics 2007: Selected papers from the 18th International Conference on Historical Linguistics, Montreal, 6–11 August 2007*. Amsterdam & New York: John Benjamins. 233–244.

Skovse, Astrid Ravn (igangværende ph.d.): Udgangspunkter og orienteringspunkter. En undersøgelse af unges stedstilknytning, hverdagsmobilitet og sproglige praksis to steder i Danmark (foreløbig titel).

Ømålsordbogen. En sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer 1– 1992–. København: Københavns Universitet.

Malene Monka
Postdoc, ph.d.
Nordisk Forskningsinstitut
Københavns Universitet
monka@hum.ku.dk

Henrik Hovmark
Lektor, ph.d.
Nordisk Forskningsinstitut
Københavns Universitet
hovmark@hum.ku.dk

Appendiks

Tabellen viser: antal forekomster af variablen i alt / antal dialektvarianter af disse / procent dialektvarianter. I de tilfælde, hvor der er færre end fem forekomster af variablen, er det angivet i kursiv, hvor mange gange den forekommer og antal dialektvarianter af disse.

Inform-ant	*Interview-sprog*	Pers. pron. *jeg*	Nægtelsen *ikke*	Omlyd i *har*	Omlyd i *får, går, står …*	Gml. dansk p	Gml. dansk k	Forangstillet artikel
Anna	D	43/0/0	16/0/0	10/0/0	*3/0*	-	*4/0*	11/0/0
	S	43/0/0	35/0/0	25/0/0	*2/0*	-	14/0/0	14/0/0
Andreas	D	42/42/100	40/0/0	19/0/0	*4/4*	*3/3*	6/0/0	10/10/100
	S	42/40/95	42/0/0	43/4/9	6/1/17	*5/3*	14/0/0	25/19/76
Benjamin	D	41/6/15	30/0/0	15/0/0	8/0/0	*1/0*	15/0/0	11/0/0
	S	42/21/50	42/0/0	13/0/0	*1/0*	*2/0*	12/0/0	10/0/0
Camran	D	43/42/98	42/0/0	42/0/0	9/9/100	-	21/11/52 g i *tilbage, bruge, billigere, uge, bagefter*	35/29/83
	S	44/2/5	44/0/0	44/0/0	11/0/0	*2/0*	25/0/0	42/0/0
Daniel	D	34/34/100	14/0/0	13/5/38	*4/4*	-	2/2	6/6/100
	S	47/47/100	33/1/3	33/15/45	11/11/100	*2/1*	14/2/14	14/10/71
Dorte	D	44/4/9	41/0/0	41/0/0	*4/0*	-	11/0/0	22/0/0
	S	42/8/19	42/0/0	35/0/0	8/0/0	*4/0*	14/2/14	17/0/0
Emil	D	42/42/100	42/0/0	31/7/23	12/12ml./100	6/4/67	14/12/86 g i *lager, bagved, kage, togbane, piger*	42/42/100
	S	43/1/2	42/1	42/5/12	8/8(7ml.)/ 100	8/6/75	13/7/54	37/37/100
Freja	D	40/1/2	33/0/0	13/0/0	*1/0*	-	8/0/0	8/0/0
	S	44/0/0	42/0/0	18/0/0	-	*1/0*	6/0 /0	10/0/0
Isabella	D	42/0/0	42/0/0	41/0/0	16/1/6	*3/0*	19/0/0	29/1/3
	S	42/0/0	42/0/0	41/0/0	13/0/0	6/0/0	25/0/0	40/0/0
Jens	D	42/42/100	30/0/0	21/2/9	*3/3*	*1/1*	14/12/86 g i *legeplads, bruger, bruge*	27/27/100
	S	37/37/100	42/0/0	23/7/30	*4/4*	*2/2*	15/13/87	21/21/100
Joachim	D	44/44/100	23/0/0	21/0/0	*1/1*	*4/2*	9/5/55	15/15/100
	S	47/47/100	41/0/0	27/1/4	5/3(2ml.)/100	*3/0*	13/3/23	15/15/100
Katrine	D	40/40/100	40/0/0	26/4/15	17/17/100	*1/0*	12/9/75	32/32/100
	S	40/40/100	40/0/0	36/8/22	10/10/100	*4/2*	9/4/44	14/14/100
Lene	D	43/32/76	36/0/0	22/0/0	11/0/0	-	13/0/0	17/9/53
	S	43/31/72	38/0/0	41/0/0	13/0/0	*2/0*	17/0/0	21/8/38
Malthe	D	44/44/100	41/1	25/9/36	*2/2*	*1/1*	15/10/67	36/36/100
	S	42/31/74	37/0/0	24/7/29	5/5/100	*1/1*	9/4/44	15/13/87
Maria	D	42/42/100	41/0/0	39/2/5	*4/4*	*2/1*	19/9/47 g i *uge* og *tilbage*	32/32/100
	S	43/1/2	42/0/0	22/0/0	8/0/0	5/0/0	23/0/0	27/0/0
Mette	D	41/8/19	45/0/0	28/0/0	9/0/0	6/0/0	16/0/0	41/3/7
	S	43/1/2	42/0/0	20/0/0	*4/0*	*2/0*	16/0/0	17/0/0
Michael	D	43/43/100	44/2/4	30/4/13	5/5/100	-	12/8/67	23/23/100
	S	42/42/100	42/0/0	27/9/33	7/7/100	*2/1*	18/15/83	15/15/100
Mike	D	40/40/100	24/1/4	20/5/25	9/9/100	*3/2*	5/5/100 g i *bruge*	23/23/100
	S	40/40/100	36/0/0	14/3/21	*4/4*	*2/1*	10/8/80	26/26/100

Oliver	D	43/3/7	40/0/0	34/0/0	8/0/0	8/0/0	15/0/0	28/0/0
	S	41/2/5	40/0/0	35/0/0	8/0/0	7/0/0	17/0/0	32/0/0
Oscar	D	44/44/100	41/0/0	17/0/0	*4/4*	*2/2*	15/9/60 g i *bagefter*	37/37/100
	S	42/1/2	20/0/0	21/0/0	*1/0*	5/0/0	17/0/0	32/0/0
Peter	D	42/42/100	42/0/0	15/2/13	7/7/100	*2/0*	12/8/67	32/32/100
	S	42/42/100	42/0/0	27/10/37	7/7/100	6/3/50	15/13/87	33/33/100
Ras-mus	D	40/40/100	31/3/10	10/3/30	9/9/100	*1/1*	8/7/88	18/18/100
	S	40/40/100	18/1/5	10/2/20	5/5/100	*2/2*	12/10 /83	17/17/100
Rikke	D	42/15/36	42/0/0	33/0/0	7/1ml./14	*4/0*	20/4/20 g i *tilbage*	29/7/24
	S	42/30/71	41/0/0	41/4/10	17/7/41	*4/0*	23 /1/4	43/6/14
Rona	D	42/0/0	30/0/0	7/0/0	*3/0*	*4/0*	6/0/0	10/0/0
	S	42/0/0	42/0/0	21/1/5	9/0/0	9/0/0	10/0/0	15/0/0
Sabine	D	42/37/88	40/0/0	21/1/5	*3/2*	5/1/20	11/4/36	20/7/35
	S	42/0/0	42/0/0	8/0/0	*3/0*	*2/0*	14/0/0	18/0/0
Søren	D	41/41/100	33/0/0	7/1	*4/4ml.*	-	*3/1*	11/10/91
	S	42/32/76	42/0/0	18/3/17	*3/1ml.*	5/1/20	12/0/0	13/1/8
Tho-mas	D	45/45/100	35/0/0	14/7/50	5/5/100	*4/3*	5/3/60	16/16/100
	S	45/42/93	42/0/0	36/13/36	7/1ml./14	5/0/0	21/0/0	36/10/28
Trine	D	42/42/100	41/0/0	43/3/7	10/10/100	5/5/100	10/4/40	22/22/100
	S	41/41/100	35/0/0	18/0/0	7/7/100	-	15/8/53	15/15/100